

RAZSTAVITI DRUGEGA

Saidin prihod v Trst

Izvirni znanstveni članek | 1.01
Datum prejema: 13. 2. 2018

Izvleček: Prispevek na podlagi zgodovinskih virov osvetljuje razburkano življenje »pigmejske« dekllice Saide, ki jo je raziskovalec in vojak Romolo Gessi (1831–1881) leta 1877 pripeljal v Trst. Razstavljanje »eksotičnih primerkov«, v tem primeru ljudi, ki je bilo posebej pogosto od 18. stoletja naprej, je predstavljeno za ponazoritev splošnega odnosa do neevropskega Drugega. Prihod Saide je eden od drobnih, a vplivnih elementov, ki so krojili evropsko podobo neenakega Drugega in omogočali razmah kolonializma. Avtorica obravnava zgodovinsko epizodo interpretira v ideološkem obzorju tedanje in mestoma celo današnje Evrope.

Ključne besede: razstave, Trst, pigmejci, društva, kolonializem, rasizem.

Abstract: The article is based on historical sources and illuminates the choppy waters of a "pygmy" girl's life. Saida was brought to Trieste in 1877 by the researcher and soldier Romolo Gessi (1831–1881). Exhibiting "exotic samples", in this case humans, was especially common from the 18th century on and is here presented as an illustration of the general attitude to the non-European Other. The article is concluded by presenting Saida's arrival as one of many minor yet important elements that shaped the image of the unequal Other in Europe and enabled the spread of colonialism. The examined episode is interpreted against the ideological horizons of then, but at times also present-day, Europe.

Keywords: exhibitions, Trieste, pygmies, voluntary associations, colonialism, racism.

Uvod

»*Dame¹ in gospodje, današnji obisk vas ne bo pustil ravnodušne, pred vaše oči prihaja pigmejka iz mesa in krvi ...*« Tako bi se lahko glasil nagovor tržaškega občinstva, ki se mu je leta 1877 kar dvakrat ponujala priložnost ogleda dekllice (zanje) nenavadnega videza. Ko sem pred meseci v arhivskem časopisju iskala informacije o tržaškem društvu Minerva, sem med listanjem v Kopru tiskanega časnika *L'Unione* našla novico o eni od dveh javnih predstavitev Saide (Časopisni vir 1) iz ljudstva Aka.² Izhodišče tega prispevka je prav ta dogodek iz tržaške zgodovinske realnosti, ki osvetljuje življenjsko usodo dekllice v kontekstu 19. in deloma tudi 20. stoletja.

Če je Evropejec o neevropskih ljudstvih pred drugo polovico 19. stoletja navadno le bral, se je konec stoletja o njihovi drugačnosti lahko prepričal tudi v živo. Proti koncu 19. in v prvi polovici 20. stoletja so bili takšnih sre-

čanj deležni tudi manjši evropski in severnoameriški kraji. Njihovi prebivalci so lahko proti plačilu množično tešili svojo radovednost ob opazovanju »eksotičnih razstavnih eksponatov« – ljudi. Tržaška epizoda predstavlja eno od začetnih etap množičnega neposrednega soočanja z Drugim. Gre namreč za salonski dogodek, ki se ga je udeležila tržaška elita in je bil nekakšna predstopnja poznejših razstavljanj ljudi za široke množice, ki so se razmahnila konec 19. stoletja. Kljub temu da sta bili obe predstavitvi Saide prej znanstveno kot pa tržno usmerjeni – in zato iz mnogih vidikov neprimerljivi s poznejšimi »človeškimi vrtovi« (t. i. »human zoos«) – pa jima je lastna vsaj implicitna, če ne celo eksplicitna podpora uveljavljajoče se (zahodno)evropske nadvlade Afrike in Azije oziroma kolonializma kot takega.

V nadaljevanju skušam tako skicirati zgodbo o deklici, ki je obenem tudi zgodba o soočanju z Drugim, o vlogi tedanje antropologije, o družbenih elitah, kolonializmu in končno tudi o društvih kot prostorih srečevanja, kjer si je izbrano občinstvo v imenu znanosti lahko ogledovalo po fiziognomiji drugačne ljudi. V članku najprej predstavim Saidino zgodbo, tako da povežem drobce razpoložljivih informacij o deklčinem bivanju v Trstu, nato spregovorim o podobnih dogodkih drugod v evropskih mestih in mestecih in njihovem spreminjanju skozi čas, na koncu pa sklenem, da je treba Saidino zgodbo razumeti kot prispevek k ponotrnanju ideje o hierarhičnosti človeških skupnosti. Saidina zgodba je zato metafora za ideološka upravičeva-

1 Čprav bi bralec posumil, da sem besedo »dame« v nagovor vključila brez posebnega motiva, pa poročanje v časopisu *Il Cittadino* (24. in 25. 4. 1877, v *Abbattista* 2005: 72–73) priča, da je bilo na prvi predstavitvi Saide med občinstvom veliko žensk.

2 Ljudstvo Aka pripada skupini ljudstev Bambuti, ki živijo na območju gozdov Ituri v današnjem Kongu. V tisku iz 19. stoletja so pripadnike teh ljudstev navadno označevali s terminom »pigmejci«. Izraz je označeval predvsem njihovo nizko povprečno višino (137 centimetrov) (Spletni vir 1). Danes se tega izraza zaradi njegove evolucionistične preteklosti drži negativna konotacija, zato ga postavljam med narekovaje.

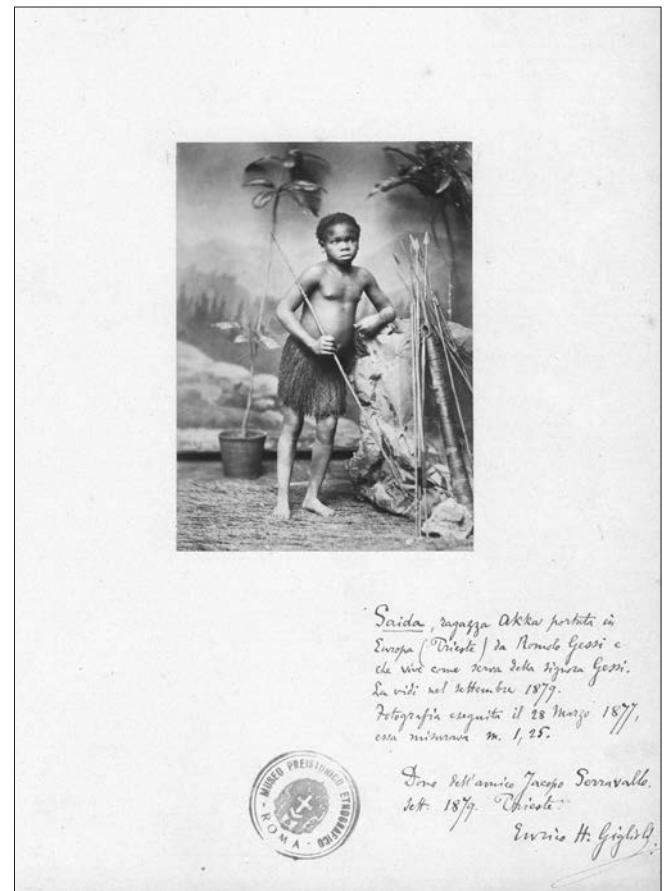
* Daša Ličen, mag. socialne in kulturne antropologije, mlada raziskovalka, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje, Novi trg 2, 1000 Ljubljana; dasa.licen@zrc-sazu.si.

nja kolonializma, imperializma, rasizma in drugih grenkih, a trdoživih bremen sodobnih zahodnjaških družbenih in političnih procesov.

Na nakazane probleme odgovarjam na podlagi sistematične obravnave arhivskih dokumentov (potopisi, memoarji, objavljena predavanja, znanstvena besedila), pregleda tržaškega časopisja in že objavljenih razprav drugih avtorjev. Pristop je po svoji naravi zgodovinsko- oziroma historičnoantropološki. Gre za obravnavo bolj ali manj klasičnih antropoloških vprašanj, pri odgovoru na katere si mora raziskovalec zaradi časovne oddaljenosti nujno pomagati s raznovrstnimi zgodovinskimi viri (Kramberger 2009: 56). Moj namen ni v pozitivistični maniri opisati deključino lobanjo ali dlani niti ugibati o njeni starosti, inteligenci ali spolni zrelosti, kot so to počeli tedanji antropologi. Prav tako ne gre za goli opis Saidinega življenja, ampak za pristop, ki tke niti med antropologijo in zgodovinskim. Preteklost je, skratka, mogoče razgrniti tudi z raziskovalnim aparatom antropologije, kar si na naslednjih straneh prizadevam pokazati tudi sama.

Saida v Trstu

Med izobiljem etnografskega gradiva, ki ga je florentinski zoolog in antropolog Enrico Hillyer Giglioli (1845–1909)³ zapustil po smrti, je tudi fotografija deklice (Slika 1). Fotografija je zgolj droben utrinek iz deključinega zanimivega življenja, vendar njena preučitev odpira več širših vprašanj. Posnetek je nastal 28. marca leta 1877 v neznanem tržaškem fotografskem studiu. Na njem je upodobljena temnopolta deklica, z levo roko naslonjena na improvizirano skalo, v desnici pa drži sulico, »kakor da bi bila doma«. Kljub dejstvu, da je bila fotografija posneta na pragu pomladi, je deklica oblečena zgolj v nekakšno slamnato krilce. Stoji na preprogi iz rafije ali podobnega materiala. V ospredju jo krasijo »afriški« predmeti, v ozadju pa sta visoki lončnici, ki spominjata na fikuse. Še več, deklico so namestili pred presenetljivo studijsko ozadje. Gre namreč za platno, na katerem so upodobljeni z iglavci poraščeni alpski vrhovi. To je bil najbrž najboljši približek fotografove predstave o deključinem afriškem domu.⁴ Najdlje od kulture in najbližje naravi?

Prva Saidina fotografija iz Gigliolijevega arhiva.

Vir: © Museo delle Civiltà – MPE »L. Pigorini«, Piazzale G. Marconi 14, Rim, Italija.

Akaško deklico, ki so jo poznali pod imenom Saida, je leta 1877 v Italijo⁵ pripeljal raziskovalec in vojak Romolo Gessi (1831–1881). Gessi je na vrhuncu svoje vojaške kariere – predvsem zaradi poznavanja številnih jezikov in dobrih odnosov z britanskim generalom Charlesom Gordonom (1833–1885) – leta 1873 postal guverner provinc ekvatorialne Afrike. Vse do smrti je v notranjosti afriške celine odkrival Evropi neznane dele Nilovega porečja in se, vsaj na deklarativni ravni, boril proti trgovini s sužnji (več v Zaccaria 1999). Leta 1877 je ob začasnih vrnitvi v Italijo prejel medaljo Italijanskega geografskega društva (Società Geografica Italiana) (Moffa 2000), člane društva in širšo znanstveno skupnost pa ob tem obisku razveselil s »primerkom afriškega človeka« (kot so deklico verjetno pojmovali Gessijevi sodobniki), z deklico, ki so ji domnevno še pred Gessijevim prihodom v porečje Belega Nila dali muslimansko ime Saida.⁶

⁵ Guido Abbattista (2013: 104) pravi, da je Gessi deklico pripeljal »v Italijo«, medtem ko pod Gigliolijevo fotografijo piše, da jo je pripeljal v »Evropo (Trst)«, torej Avstro-Ogrsko, in ne (še) Italijo.

⁶ Občasno je njeno ime zapisano tudi kot *Saida*.

³ Enrico H. Giglioli je leta 1864 diplomiral v Pisi. Pet let pozneje je začel poučevati zoologijo v Firencah, nato pa je svojo plodno raziskovalno kariero obogatil s predsedovanjem florentinskemu zoološkemu muzeju.

⁴ Scena studijskih fotografij šestih Afričanov, ki so bile posnete leta 1884 na italijanski razstavi v Torinu (*Esposizione generale italiana*), na podoben način ustvarja povezavo z »divjjo Afriko« (Abbattista 2013: 154). Mimogrede, italijanski čokoladni piškoti *assabesi* so dobili ime prav po tej skupini Afričanov iz Assaba; za potrebe razstave so jim zgradili celo »afriško vas« (Abbattista 2014: 254).

Deklico je le nekaj tednov po prihodu v Trstu vzel pod drobnogled tržaški arheolog in paleontolog Carlo Marchesetti (1850–1926),⁷ ki je leta 1876 postal vodja Mestnega naravoslovnega muzeja (Civico Museo di Storia naturale) in ga upravljal še nadaljnja štiri desetletja. Med pisanjem o nekropolah, egipčanski prazgodovini, rastlinstvu na Cresu in še marsičem drugem je Marchesetti našel čas tudi za akaško deklico. Dne 23. aprila 1877 jo je na enem od rednih srečanj Jadranskega društva za naravoslovje (Società adriatica di scienze naturali), katerega aktiven član je bil tudi sam, predstavil članom in nekaj zunanjim slušateljem. Predavanje je pritegnilo tudi popotnika in raziskovalca Pellegrina Matteuccija (1850–1881), ki je pripotoval iz Rima, da bi »preučil morfološke posebnosti te deklice« (Marchesetti 1878: 408).⁸ Jadransko društvo za naravoslovje je sicer na pobudo verjetno najbolj znanega tržaškega društva, tj. Društva Minerva (Società di Minerva), nastalo leta 1874 in se kot strokovno društvo v različnih sekcijah – entomološki, kemijski, antropološki in prazgodovinski – posvečalo naravoslovnim raziskavam (Marušič 1999: 166, 174). Med slednje se je, kot kaže, brez težav uvrstila tudi Saida, ki je bila zanimiva tako za resne kot za prostočasne znanstvenike, a je pritegnila tudi širšo javnost, za katero lahko predvidevamo, da je bila očarana s podobami Drugega. Z dovoljenjem Saidine skrbnice, gospe Gessi, je Marchesetti Saido ob tej priložnosti predstavil tudi v živo. »V živo« gre v primeru Saidine predstavitve posebej poudariti, saj gre za osrednji vidik celega niza podobnih dogodkov, ki so bili v drugi polovici 19. in še zlasti v prvi polovici 20. stoletja organizirani na evropski in severnoameriški celini.

Deklico, predvsem njeno telo, je Marchesetti v predavanju predstavil na način, ki je bil verjetno le v podrobnostih drugačen od načina, ki bi ga izbral za opis kake živalske ali rastlinske vrste. Natisnjena različica njegovega predavanja je izšla leto pozneje (1878) v društveni publikaciji in je izčrpen vir za razumevanje tedanjih interpretacij Saide. Italijanski zgodovinar Guido Abbattista je o Marchesettijevem predavanju zapisal, da predavatelj »pred sabo nima človeškega bitja, temveč predvsem to, kar razume kot raziskovalni primerek, objekt meritev, ki podpira rezultate, na katerih temeljijo njegove raziskovalne hipoteze« (Abbattista 2005: 75). O naravoslovnem in s tem domnevno razosebljenem in znanstveno objektivnem pogledu na človeka in njegovo telo govori tudi dejstvo, da se deklíčino ime, Saida, pojavi šele na koncu pete strani predavanja. Kratkemu zgodovinskemu pregledu razprav o »pigmejcih« je sledil natančen opis deklíčinega telesa, ki se je začel z oceno deklíčine starosti in končal z meritvami posamičnih telesnih delov. Glede na zobe, višino (123 cen-

timetrov) in amenorejo, ki je po Marchesettijevih besedah lahko posledica »spremembe podnebja in načina življenja« (Marchesetti 1878: 413), deklica tedaj ni štela več kot trinajst ali štirinajst let. Deklici s črnimi lasmi in poltjo v barvi »svetle kave«, kot jo je opisal Marchesetti, so izmerili 37,2 stopinj Celzija telesne temperature in prešteli 88 srčnih udarcev na minuto. Marchesetti je ne glede na to poudaril, da bi bilo treba »pregledati« več pripadnikov plemena Aka, če bi želeli dobiti celovitejšo podobo o njihovi rasi (ibid.). Razpravljal je tudi o drugih delih deklíčinega telesa in za objavo pripravil celo tabele, iz katerih so razvidne dimenzije skorajda vseh telesnih nadrobnosti, vključno s številnimi meritvami glave (ibid.: 417–420). Pridobljene rezultate je dosledno primerjal z meritvami, ki so jih drugi raziskovalci opravili pri orangutanih, Kitajcih, med pripadniki nekaterih indijskih kast, a tudi pri »črncih« (»negri«) nasploh. O Saidini psihološki plati je Marchesetti spregovoril zgolj mimogrede. Slep je ostal tudi za povezavo med deklíčinim počutjem in telesnimi stanji, kar je opazil tudi Abbattista (2005: 75, 81).

Manj kot dva meseca pozneje, 12. junija 1877, se je podoben dogodek zgodil tudi v prostorih tržaškega društva Minerva (Časopisni vir 2), in sicer v organizaciji Tržaškega zdravniškega društva (Associazione medica triestina) (Abbattista 2005: 73). Tudi tokrat so si poslušalci oziroma gledalci deklico lahko ogledali na lastne oči. O dogodku je nekaj dni pozneje pisalo več časnikov, med njimi tudi koprška *L'Unione*, ki je poročala, da so v Minervi predstavili deklico Saido, predstavnico »pigmejskega« ljudstva Aka iz Srednje Afrike. Ne samo barva deklíčine kože, tudi njena višina in um sta zbujala zanimanje. Saida je namreč pripadala »prtljikavi rasi« (»razza nana«), katere pripadniki so v povprečju merili 144 centimetrov, a so bili »bistrega uma« (»d'ingegno svegliato«) (Časopisni vir 1). Ob tej priložnosti jo je predstavil koprski plemič in zdravnik Pio Gravisi,⁹ ki je v svojem predavanju osvetlil zgodovino in fiziologijo ljudstva Aka. Kakor kaže, je bila deklica tudi ob tej priložnosti predstavljena na način, ki si je prizadeval biti kar najbolj znanstven.

Druga deklíčina fotografija (Slika 2) je bila posneta v istem studiu kot prva, a verjetno šele februarja 1878 (Abbattista 2013: 423), zagotovo pa ne pozneje. Tudi tokrat se je fotograf odločil za alpsko ozadje, dve fikusu podobni lončnici, slamnato preprogo, skalo in sulice. Dodal je še leopardjo kožo in, kot kaže, deklici iz neznanega razloga razčesal lase. Saidini lasje na posnetku namreč niso več v majhnih sprijetih kodrih, ki se tesno dotikajo glave, temveč štrlijo in se zdijo daljši kot na prvem posnetku. Tudi ta fotografija se je ohranila kot del bogate Gigliolijeve zapuščine. Pod njo je Giglioli zapisal, da je približno 12

7 Občasno omenjen tudi kot Carlo de Marchesetti oziroma von Marchesetti.

8 Vsi prevodi v slovenski jezik so avtoričini.

9 Pio Gravisi Barbabianca, o katerem sicer ni veliko podatkov, je dal leta 1885 v Kopru (med današnjima Semedelo in Žusterno) postaviti neogotski grad, ki obnovljen stoji še danes.

Saida ragazza Ahka di circa 12 anni
portata in Europa dal capitano Romolo Gessi
e dimorante presso sua madre a Trieste
Foto del dott. C. de Marchesetti, Feb. 1878.
N.B. La fotografia ha stupendamente rappresentato
l'aspetto dei capelli col jettone

Giulio H. Giglioli

Druga Saidina fotografija iz Gigliolijevega arhiva.

Vir: © Museo delle Civiltà – MPE »L. Pigorini«, Piazzale G. Marconi 14, Rim, Italija.

let¹⁰ staro Saido v Evropo pripeljal Romolo Gessi in dodal, da mu je njeno fotografijo februarja 1878 podaril Carlo Marchesetti. Pod »nota bene« pa je še zabeležil, da je fotograf po neumnosti z glavnikom razčesal dekličine lase in tako razdril sprijete kosme las. Čeprav ne vemo, kdo, če sploh kdo, je deklico razčesal, lahko sklepamo, da je Giglioli glede na dekličino raso prvotno pričesko verjetno imel za pristnejšo od razčesane.

Preden povzamem zgodbo Saidinega življenja v naslednjih mesecih in letih, naj prostorsko in časovno kontekstualiziram na zgodovinskih virih sloneč opis njenega prihoda, fotografiranja in obeh predstavitev. Saida je bila morda na Tržaškem enkrat primer, vendar je bil v evropskem kontekstu njen приход v Evropo vse prej kot netipičen. V 19. stoletju je namreč afriške in druge »domorodce« gostilo vsako večje evropsko mesto, njihovo število pa je proti prelomu v naslednje stoletje le še naraščalo.

10 Ni popolnoma jasno, zakaj je Giglioli menil, da ima deklica dvanajst let, če je Carlo Marchesetti leto prej ocenil, da jih ima verjetno trinajst ali štirinajst; morda se je pozneje pokazalo, da jih ima manj.

Evropa in »divjaki«

Od razsvetljenstva do romantike

Navzlic dejstvu, da je bil habsburški Trst 19. stoletja vse prej kot zakotno, zaspano ali po strukturi prebivalstva homogeno mesto, so v ta pristaniški urbani center prebivalci Afrike, Vzhodne Azije ali še oddaljenejših delov sveta zašli le redko (Abbattista 2013: 52). Po ulicah Trsta je odmevala množica jezikov, v mestu so živeli posamezniki različnih izvirov in ver, celo taki, ki niso pripadali prav nobeni veri. Zaradi privilegijev, ki jih je Trstu naklonil Dunaj, so bogati meščani imperialnega in emporialnega Trsta že v 18. stoletju spletli trgovske mreže po vsem Sredozemlju. Blaginja, ki jo je to merkantilistično usmerjeno pristanišče doseglo v 19. stoletju, je privabila množično delovno silo, ki je še okrepila pisanost mestnega tkiva (glej Kalc 2008), vendar bolj na ravni kulturnih vzorcev kakor po fenotipskih razlikah oziroma zunanjem videzu. Večina Tržčanov je v svojem življenju le izjemoma uzrla pripadnika druge rase, rečeno z jezikom 19. stoletja.¹¹

Zanimanje za Drugega in število priložnosti, ko so se Evropejci o drugačnosti neevropskih ljudstev lahko prepričali na lastne oči, sta sčasoma naraščala. Preden je v poznem 19. stoletju razstavljanje pripadnikov afriških in drugih ljudstev postalo prava evropska moda, ki ni obsedla le evropskih prestolnic (Abbattista 2013: 35), temveč vsaj oplazila tudi manjše kraje habsburške monarhije, so radovedni Evropejci o drugačnih od sebe večinoma lahko le brali. Popotniki, ki so si imeli priložnost ogledati svet onkraj domačega obzorja, so svoje izkušnje navadno ubesedili (glej Curran 2011: 29–73; za slovenski kontekst Šmitek 1986); njihovi popotniški vtisi so pogosto pripovedovali o divjakih z repi, dvema glavama, do tal segajočimi ušesi in celo o pritlikavih bitjih, ki so domovala v jajčnih lupinah.¹² Pomanjkanju verodostojnosti navkljub so učeni in premožni popotniki (Puccini 2007: 18), katerih poti so bile tesno povezane z imperializmom, ustvarjali podobo o kulturnih in po zatonu razsvetljenske miselnosti predvsem morfoloških posebnostih Druhih.

Enotnost človeške vrste in kulturna raznovrstnost v njej, osrednji razsvetljenski ideji, sta napajali empirične raziskave popotnikov in zgodnjih filologov, vendar pa se, kakor

11 Besede *rasa* v tem prispevku sicer skladno s sodobnimi dognanji genetike ne uporabljam (Foster in Sharp 2002: 844; Sanjek 2002: 699). To jasno podpira tudi antropološka misel, ki zavrača povezavo med biološkimi razlikami, zlasti barvo kože, in kulturno raznovrstnostjo, čeprav vlogo, ki jo je nekdaj imela rasa, danes pogosto nadomešča kultura (Baskar 2004: 130–132). Z zapisanim se želim izogniti rasiističnim klasifikacijam, a s tem ne izražam nikakršnega dvoma o obstoju rasizma, ki kot mišljenje ali ravnanje še zmeraj obstaja, in to kljub odsotnosti ras ali sklicevanja nanje.

12 Marchesetti v svojem predavanju kritično navaja veliko tovrstnih opisov (1878: 409–411). Iz takšnih poročil sta se sicer že v 18. stoletju norčevala Jonathan Swift in Jean-Jacques Rousseau (Curran 2011: 8).

meni André Gingrich (2005: 65–68), ti zgodnji etnografi niso nujno uklonili ekspanzionističnim kolonialnim ambicijam. Šele po ideološkem obratu v porazsvetljenem in konservativnejšem začetku 19. stoletja so bila – skladno z vplivno interpretacijo oziroma instrumentalizacijo Herderjevih stališč – uveljavljena razumevanja Drugega predrugega.¹³ Enciklopedično zajemanje različnih segmentov realnosti je z romantiko postalo hierarhizirano. Obdobje romantike in z njo nacionalizma je naplavilo sveže, k znanstvenosti stremeče, a precej bolj problematične interpretacije sveta onkraj Evrope, med dolgoročnimi rezultati katere je (bila) naposled tudi ideologija nacizma.¹⁴ Čeprav razsvetljsko gibanje ni zaokrožena in monolitna enota, ki bi jo morali idealizirati, so bile v danem kontekstu razsvetljske težnje, ki v primerjavi z romantičnimi človeka obravnavajo nediskriminatorno, vsaj na videz humanejše in v nekem smislu naprednejše.

Opisani predstavitvi Saide sodita v čas, ko so elite večjih evropskih urbanih središč svoje zanimanje za drugačno že lahko potešile z lastnim pogledom na Drugega, morda celo z razpravljanjem o njegovem telesu, in ne več zgolj z branjem v udobnih naslanjačih. V 19. stoletje si je torej omejeno število gledalcev »divjake« lahko ogledalo v salonih, društvenih prostorih ali dnevnih sobah. Šele konec stoletja pa so bili množično razstavljeni. Tedaj so stopili tudi na odre, sejme, *Völkerschauen*, v cirkuse ali celo v kletke in izložbe človeških vrtov. Pred koncem 19. stoletja torej navadno ni šlo za veličastne dogodke, ob katerih bi, recimo, skupino Hotentotov postavili med bradato damo, šimpanze in pritlikavce, torej med raznovrstne odklone od »normalnega«. Prav tako Saida najverjetneje ni bila namenjena (le) kratkočasenju obiskovalcev in gotovo ne zaslužku podjetnih uvoznikov eksotičnega, temveč je, vsaj na videz, služila razvoju znanstvenih disciplin. Med slednjimi posebej antropologije, ki se je tedaj osredinjala predvsem na fizične in rasne vidike človekovega telesa. Čeprav smo danes prav antropologi tisti, ki opozarjamo, da imajo življenja vseh prebivalcev tega sveta vrednost, so korenine discipline zasidrane v 19. stoletju. Kljub spornosti je tedanja antropologija pomembno izhodišče današnjemu antropološkemu raziskovanju (Claessen 2002: 326), četudi raje kot opozorilo in ne kot zgled.

13 Druga, ravno tako pomembna, a manj temačna plat odkrivanja Drugega se je dogajala doma. Z besedami slovenskega fizika Simona Šubica je »ljudstvo moralo spoznati sebe« (več v Fikfak 1999). V tem prispevku zbiranje ljudskega blaga puščam ob strani, a s tem ne zanikam pomena narodopisnega odkrivanja podob evropskega podeželja (nem. *Volkskunde*), ki je tako kot odkrivanje in predstavljanje neevropskega Drugega (nem. *Völkerkunde*) prežeto s procesi modernizacije, obenem pa k procesom modernizacije prispeva tudi samo.

14 V tej številki *Glasnika SED* tudi Drago Kunej (2018) o rabi glasbenih posnetkov slovenskega ljudskega petja Gustava Küppersa-Sonnenberga. Redko gradivo, ki ga avtor razlaga kot primer glasbe Drugega, je morda odraz ideologije nacistične stranke.

Sara, Azil in spodrseljaji misijonarjev

Ne samo znanost, tudi posamični zgodovinski dogodki svojo temno senco vlečejo v 21. stoletje. V 19. stoletju je v Evropo prihajalo vedno več Afričanov, posebej takšnih, ki jih sem niso pripeljali zgolj zaradi drugačne barve polti, temveč tudi zaradi višine ali celo zadnjice. O tem priča naslednji primer. Leta 1810 je z območja, ki danes pripada Republiki Južni Afriki, v Anglijo prispela mlada Sara Baartman (pred 1789/1790–1815), poznana tudi kot Hotentotska Venera. Med letoma 1810 in 1814 je bila glavna zanimivost številnih dogodkov na Otoku. V tej vlogi je bila prisiljena trpeti tudi zadnje leto svojega življenja, ko jo je kupil krotilec živali z odrskim vzdevkom Reaux in jo odpeljal v Pariz. Vendar pa nenavadno telo Hotentotske Venere ni služilo zgolj razburljivim predstavam, pač pa – tako tedaj, ko je bila še živa, kot po njeni prehitri smrti – tudi znanosti (Imma 2011:137). George Cuvier (1769–1832), francoski naravoslovec, znan tudi kot »oče anatomije«, je živo Saro natančno izmeril, po smrti pa je dele njenega seciranega telesa tudi stehtal, premeril, analiziral in opisal. Njeni ritnici in genitalije, ki so sodobnike še posebej *privlačile*, je shranil v steklenih kozarcih (Imma 2011: 137). Na podlagi pridobljenega gradiva je Cuvier sklenil, da je Sara pripadala manjvredni rasi (Imma 2011: 137), deli njenega telesa pa so prišli na stalno razstavo pariškega muzeja, kjer so bili na ogled vse do leta 1975. Šele leta 2002 so francoske oblasti, po vročih razpravah in posredovanju Nelsona Mandele, ostanke Sarinega telesa vrnile v Južno Afriko, kjer je bila (več kot dve stoletji po rojstvu) ceremonialno pokopana.¹⁵

Manj odmevna, a podobna je zgodba »eskimske« deklice Azil, ki so jo že nekaj let prej (1827–1843) razstavljali po evropskih dvorih, salonih, društvenih prostorih in celo gledališčih. Po besedah Guida Abbattiste naj bi si jo bilo mogoče ogledati tudi v Vidmu (Abbattista 2013: 103). Veliko otrok so na evropska tla pripeljali zlasti misijonarji. Pripeljani dečki in deklice naj bi v Evropi prevzeli krščanstvo in se po določenem času vrnili domov, največkrat v Afriko, kjer naj bi sami širili božjo besedo. Najprizadevnejši duhovnik, Nicolo Olivieri (1792–1864), je recimo na apeninski polotok, jug Francije in avstrijske dežele pripeljal skoraj 500 otrok, večkrat pa se je oglasil tudi v Ljubljani (Frelih 2009: 15). »Na pot spoznanja in omikanja« je »neverne divjake« iz Afrike skušal pripeljati

15 Primer je zanimiv tudi z vidika analize delovanja nacionalne države, ki si vedno znova prilašča zgodovinske drobce iz obdobja pred njenim nastankom, ki z nacionalno idejo nimajo prav nikakršne zveze. Na začasni razstavi pariškega *Musée de l'Homme* so kustosi zapisali, da so bili leta 2002 Sarini možgani in spolni organi »vrnjeni njenim ljudem« (začasna razstava *Nous et les autres*, obiskana decembra 2017), s čimer je glede na politične okoliščine verjetno mišljena Južna Afrika. Sara Baartman pa vendar ni in ne more biti ikona južnoafriške zgodovine. Lahko bi bila zgolj kojkojska ikona, torej ikona ljudstva, ki mu je domnevno pripadala.

tudi misijonar Ignacij Knoblehar (1819–1858), ki je svoja popotovanja etnografsko zapisal v potopisu *Potovanje po Beli reki*.¹⁶ Manj znano pa je, da je tudi Knoblehar sam organiziral prihod afriških »kerščenčikov«, ki so jih nato na Kranjskem preimenovali in izobrazili (Zajc in Polajnar 2012: 76). Verjetno najboljši poznavalec misijonarskih odprav pri nas, Marko Frelih, o tem celo tako: »Vrhunec slovenskega stika z Afriko pa je bil zagotovo prihod sudanskih otrok v Ljubljano« (Frelih 2009: 15). Anton Šepetavc pa je zapisal, da si je »/s/vojega zamorca /.../ v tem krščanskem navdušenju privoščil tudi skoraj vsak količkaj spodoben gimnazijski razred – tudi Stritarjev. Sam Stritar mu je kot razredni prvak izbral 'lepo in imenitno, četudi ne prav zamorsko ime' – Jožef Slovenski« (Šepetavc 1994: 26–27). Zamorca si je priskrbel tudi »mnogozasluzni monsignor Luka Jeran« (1818–1896) (Časopisni vir 3). Jeran je dečka po tedanji praksi poimenoval kar po sebi. Tako je bil v Ljubljani krščen in izšolan tudi Janez Jeran Kranjski (Šepetavc 1994: 27). Načrti slovenskih misijonarjev pa so se izjalovili, saj Janez Jeran Kranjski kmalu ni več želel slišati za Luko Jerana ali vrnitev v Afriko (Šepetavc 1994: 26). Tudi Jožef Slovenski je razočaral slovenske misijonarje, saj je Ljubljano že v nekaj mesecih zamenjal za Neapelj.¹⁷ Veliko otrok pa je še pred sprejemanjem takih odločitev zaradi hladnih zim umrlo (Frelih 2009: 15). Katoliške ambicije torej na Kranjskem niso obrodile zelenih sadov (Frelih 2009: 15–16; Zajc in Polajnar 2012: 76), pri čemer Abbattista dodaja, da so bili misijonarji *in toto* razočarani tudi drugod (Abbattista 2013: 52).

Mianijeva dečka in Saida

Romolo Gessi, ki je Saido leta 1877 pripeljal v Evropo, kot vemo, ni bil misijonar. Prihod drugih dveh Akačanov, ki sta v Evropo priplula že leta 1873, prav tako ni bil povezan s katoliško dobrohotnostjo. Njuni zgodbi je pozornost posvetila italijanska antropologinja Sandra Puccini, ki v svojih delih poudarja prepletenost rojstva antropologije z imperializmom in kolonializmom. Po njenih besedah so akaška dečka, ki ju je italijanski raziskovalec Giovanni Miani (1810–1872) verjetno kupil na enem od svojih popotovanj po porečju Nila, po njegovi smrti poslali Italijanskemu geografskemu društvu. Člani društva so bili nad njima izjemno navdušeni, tako kakor tudi nad balzimiranimi šimpanzoma in drugimi dragocenimi Mianijevimi stvarmi (Puccini 2007: 78). Najverjetneje gre za prva

Akačana na evropskih tleh; ta podatek najdemo namreč tako v Marchesettijevem predavanju (1878: 411) kot pri Puccinijevi (2007: 76). Ostala sta znana po imenih, ki sta ju verjetno dobila od Mianija: Thiebaut je bil poimenovan po nekdanjem francoskem konzulu v Kartumu, Kerallà pa po božji sreči oziroma *Cher-Allà*; ob krstu sta postala še Luigi in Francesco (Puccini 2007: 96).¹⁸

Thiebauta in Kerallo so sprva (simbolično) podarili kralju Viktorju Emanuelu II. (Abbattista 2005: 69–70),¹⁹ nato pa ju je posvojil²⁰ podpredsednik Italijanskega geografskega društva grof Francesco Miniscalchi Erizzo (1811–1875). Ko so namreč člani geografskega društva sklenili, da Thiebaut in Kerallà nista anomaliji, ampak verodostojna pripadnika »pigmejske« rase, so se strinjali, da jim dolžnost veleva poskrbeti zanju (Puccini 2007: 83). Dečka sta po turneji po italijanskih salonih – navzlic dejstvu, da so se člani društva strinjali, kako neugodno je zanju severnoitalijansko podnebje – od leta 1874 naprej živela na Miniscalchijevem posestvu v Veroni (Puccini 2007: 84).

Ko je Gessi leta 1877 v Trst pripeljal Saido, so si navdušeni antropologi želeli preučiti tudi njo kot žensko predstavnico ljudstva Aka. Obiskalo jo je veliko posameznikov. Tako zanj kot za Mianijeva dečka se je med drugimi vneto zanimal tudi v Trstu živeči britanski kapitan Richard Burton (1821–1890), raziskovalec, prevajalec in diplomat, ki je zgolj zato, da bi si ogledal »to pomembno majhno raso«, odpotoval vse do Verone, kjer sta bila nastanjena Thiebaut in Kerallà (Burton 1893: 124). Mnogi so svoja stališča o Saidi v izrazito pozitivističnem slogu tudi ubesedili (Abbattista 2005: 72). Zapise nad Afriko navdušenega raziskovalca Pellegrina Matteuccija, ki jo v enem od svojih besedil imenuje »uboga hči gozdov bananovcev« (Puccini 2007: 100), je zaradi protislovij treba vzeti *cum grano salis*. Ti zapisi sicer pričajo o Saidini pridnosti pri opravljanju zahtevnih gospodinjskih opravil ter hvalijo njeno znanje arabskega in italijanskega jezika (ibid.: 101). Drugi so šli tako daleč, da so predlagali, naj Saido seznanijo z Mianijevima dečkoma. Omenjenega Matteuccija je namreč precej voajeristično zanimalo, kaj bi se zgodilo ob stiku dveh moških z žensko pripadnico ljudstva Aka.

18 Imeni dečkov najdemo zapisani še na več drugih načinov, npr. Tibò, Thibaut, Chair-Allah, včasih pa sta omenjena tudi z italijanskima imenoma.

19 Le nekaj let pozneje, leta 1878, je general Sefer Paša (1819–1895), poljski pustolovec, iz Kaira prek Trsta na Dunaj cesarici Elizabeti pripeljal v dar dečka, ki naj bi pripadal ljudstvu Šiluk. Cesarica naj bi si namreč nekoč zaželela videti pripadnika ljudstva Aka, Sefer Paša pa je, verjetno misleč, da je »primerek« pravi, na Dunaj pripeljal Šiluka z južnosudanskega območja (Abbattista 2005: 70; Abbattista 2013: 104–105).

20 »Posvojiti« (it. »adottare«, ang. »to adopt«) v primeru skrbništva nad neevropskimi otroki nima sodobnega pomena. Prišleki so namreč navadno prevzeli vloge služinčadi in nikdar niso postali enakopravni družinski člani. Z drugimi otroki posvojiteljev tako niso imeli bratskega oziroma sestrskega odnosa.

16 Več v Knobleharjevemu *Potovanju po Beli reki*. Po izvirnem Knobleharjevemu rokopisu je knjigo leta 1850 izdal zgodovinar in politik Vinko Fereri Klun. Gre za drugo »slovensko« knjigo, v celoti posvečeno tujemu ljudstvu. Prva je bila Baragova iz leta 1837 (Šmitek 1986: 309).

17 Marko Frelih dogajanje podrobneje analizira, a je njegova razlaga potez Jožefa Slovenskega z vidika sodobne antropologije precej sporna. Pravi namreč tako: »Nemirni afriški duh mu ni dopustil, da bi obstal na enem mestu« (Frelih 2009: 15).

Namignil je, da bi skupaj lahko človeštvu »podarili novo in pomembno raso« (Puccini 2007: 101). Tudi Richard Burton se je po pričevanju soproge Isabel spraševal o posledicah takšnega srečanja, ki pa se, »zaradi posesivnosti lastnikov dotičnih bogastev (Thiebauta, Keralla in Saide), ni zgodilo« (Burton 1893: 124).

Val zanimanja, ki sta ga v 70. letih 19. stoletja požela prihoda Mianijevih dečkov in nato Saide, je razmeroma hitro poniknil. O njihovi usodi v resnici vemo zelo malo. O Saidi je znano, da je živela v gospodinjstvu gospe Gessi, njeno izobraževanje in vzgojo pa so zaupali mladi izobraženi Tržačanki Luisi Serravallo (Puccini 2007: 99). Isabel Burton je v knjigi o življenju svojega moža Richarda zapisala, da se je »gospodična Serravallo« posvečala tudi preučevanju deklice.²¹

Med tistimi, ki so si pripadnike ljudstva Aka ogledali na lastne oči in svoja razmišljanja o tem ljudstvu tudi ubesedili, je bilo nekaj tedaj vodilnih evropskih naravoslovcev (ibid.). Nekateri so ugibali o sorodstvenih vezeh ljudstva Aka z opicami, drugi so jih postavljali na evlucijsko lestvico, tretji so jih imeli za slepo ulico človeške evolucije oziroma relikvijo nekdanje živeče rase, četrti pa so opozarjali na sposobnosti vseh treh otrok in tesno podobnost med njimi in evropskim človekom (Puccini 2007: 75–112). Na tem mestu se ne poglobljam v vse ideje, ki so se ob prihodu Mianijevih dečkov in Saide zgostile v zelo heterogeno, nekoherentno in velikokrat protislovno antropološko razpravo. Enostavna zgodba o ljudstvu Aka, s katero bi soglašali vsi, se ni razvila. Še več: če sodimo samo po Marchesettijevem predavanju o Saidi, lahko v enem samem besedilu zaznamo pletež idej z vseh vetrov, pomanjkanje jasno izoblikovane ideje o evoluciji, rasi in »pigmejcih« ter vprašanje o monogenezi oziroma poligenezi človeške vrste (Marchesetti 1878).

Saido je leta 1879 in 1880 obiskal tudi Enrico Giglioli, ki je kot zadnji o njeni usodi razpravljal v pisni obliki. Giglioli je Saidi izmeril višino (134 centimetrov), opisal njene majhne štrleče prsi in uplahnitev prej napihnjene trebuha. Njena skrbnica, gospa Gessi, mu je tudi zaupala, da je deklica »dobra«, a občasno »kapricasta«. Luisa Serravallo pa mu je omenila, da se Saída zelo rada pestuje. Gigliolijevo pero je zapisalo tudi, da je deklica *serva*,²² ki dnevno obiše mestno tržnico, govori tržaški dialekt in celo nekaj nemščine. Sklenil je, da je »prava škoda«, ker ni izobražena, predvsem zato, ker se mu je zdela bistrejša od Mianijevih dečkov (v Puccini 2007: 109).

Giglioli je bil tudi poslednji, ki je spregovoril o Mianije-

vih dečkih. Thiebautova in Kerallova zgodba prav tako ni imela srečnega konca. Bila sta »opazovana, analizirana, vrednotena, klasificirana, razkazana in na koncu pozabljena« (Puccini 2007: 76). Po Gigliolijevem pripovedovanju sta postala služabnika pri družini njegovega pokojnega skrbnika, grofa Erizza Miniscalchija. Puccinijeva pa dodaja, da je Thiebaut preminil že leta 1883 (Puccini 2007: 111–112). Tako o poznejših obdobjih Saidinega in Kerallovega življenja, kakor tudi o njuni smrti, nimamo nikakršnih informacij.

Razmah javnih predstavitev Drugega

Za razliko od odnosa, ki so ga posvojitelji ali, natančneje, lastniki in širša javnost kazali do Azil in Sare Baartman, za ogled Mianijevih dečkov in Saide ni bilo treba plačati vstopnine. Pri njih ni šlo za spektakularni nastop, njihova telesa niso bila tržno blago, temveč si jih je ogledoval le izbran krog bolj ali manj resnih znanstvenikov (Abbattista 2013: 104). Pri obeh Saidinih predstavitev to dodatno potrjuje tudi odsotnost pomembnejših novic, ki bi o tem poročale. Celo v člančičih, ki oba dogodka na kratko omenjajo in opisujejo, ni prav nič senzacionalnega, čemur pritrjuje tudi Abbattista (2005: 73). Kratki časopisni prispevki, ki poročajo o društvenih dejavnostih, so bili za časnike habsburškega Trsta povsem vsakdanji.

V zgodovinskih virih o kakršnemkoli veseljačenju ali pretiranem naslajanju ob stiku s pripadniki ljudstva Aka torej ni sledu. To niti ni tako presenetljivo, če vemo, da so se javne predstavitve Neevropejcev z izrazito zabavljajškim značajem razmahnile šele konec 19. stoletja. Kakor smo videli v Sarinem in Azilinem primeru, množična razkazovanja niso bila posebej nova, le število takih dogodkov je močno naraslo. Razkazovanje »divjakov« sega namreč že na začetek novega veka, celo v srednji vek. Sprva se je dogajalo v obliki javnih dvornih procesij (Qureshi 2011: 2; Abbattista 2015:10–11). Tudi po besedah Guida Abbattiste, ki je večino svojih raziskav namenil prav človeškim vrtovom, se dobičkonosni spektakli, namenjeni razkazovanju eksotičnega in s tem razvnevanju gledalčeve domišljije, zares razcvetijo šele na začetku 70. let 19. stoletja (Abbattista 2013: 59).

Na Dunaju so tako leta 1896 v živalski vrt postavili »afriško vas« in vanjo naselili pripadnike plemena Ašanti (Stewart 2003: 36). Tovrstni dogodki so dosegli tudi urbana središča evropske periferije. Leta 1906 se je, na primer, na poslovilni evropski turneji v Vidmu, Trstu²³ in Ljubljani ustavil znameniti Buffalo Bill s svojo predstavo Wild West Show. To bi po besedah Janeza Cvirna (1994: 1) lahko poimenovali kar »potujoča etnografska razstava

21 V istem zapisu je Isabel Burton nekaj strani niže zabeležila tudi, da je bil oče gospodične Serravallo, Jacopo, kemik oziroma farmacevt in član Italijanskega geografskega društva. Prav Jacopo Serravallo je kapitanu Burtonu predstavil florentinskega profesorja Gigliolija (Burton 1893: 174).

22 Sužnja, služkinja.

23 Mimogrede, v Trstu je obisk Buffalo Billa sprožil prepir med tržaškimi Slovenci in Italijani. Zanetil ga je reklamni plakat, ki je vabil na predstavo tako v slovenskem kot italijanskem jeziku, kar naj bi se po poročanju *Edinosti* (Časopisni vir 4) Italijanom zdelo povsem odveč.

TRST — Samo za tri dni — TRST

Počenski z nedeljo in potem 14. in 15. maja
bo na

Zemljišču WILDI
(v BOGOLU, blizu domobranske vojašnice)

Večerna predstava enaka popoludanski

Buffalo Bill's
Wild West

Zbor najdrznejših jahačev na svetu
pod osebnim vodstvom in zastopstvom
Polkovnika W. F. CODY, Buffalo Bill

BUFFALO BILL je mojster strelcev na konju v
svojih 6 dovt. strelnih vajah
v b. zem. diru ki jih izvaja na svojem lovu.

100 Indijancev in Severne Amerike
Zgodovinska re. produkcija z veliko predstavo divje
vojne:

Bitka „LITTLE BIG HORN“ -ov
ali „Zadnji obkop Custer“-jev

Dve predstavi na dan ob vsakem vremenu.
Prva predstava ob 2^{1/2} popol. — Druga predstava ob 8^{1/2} zveč.
Vrata se odprejo ob 1^{1/2}, in ob 7^{1/2}.

Vstopnice k BUFFALO BILL:
Sedeži K 2. — Sedeži s številkami K 4. — Rezervirana mesta K 5. — Lože K 8 (za osebo). — Otroci izpod 10 let plačajo polovico. — Dobiti je: rezervirane sedeže od K 5 in 8 počenski od 9. ure dne 14., 15. maja v knjigarni F. M. SCHIMPF (Borzni trg)

V Vidmu 11, v Ljubljani 16, v Zagrebu 17-18 maja.

Vabilo na predstavo Buffalo Billa.

Vir: *Edinost*, 12.5.1906.

v živo«. Tržačane in Ljubljance je »radi neoporečne realnosti svojih življenjskih slik« (Časopisni vir 4) pritegnila pahljača različnih »eksotov«: »Indijancev, Meksikancev, Cowboyev, Japoncev, kozakov, Arabcev, ameriške kavalarije, angleških lancirjev, Canchos iz Amerike« (Časopisni vir 5) in še koga. Med tragičnimi usodami »pigmejcev« je sicer najbolj poznana usoda Ota Benge, ki so ga leta 1904 razstavili v St. Louisu, nato v živalskem vrtu v Bronxu, kjer si je kletko delil s šimpanzom, nazadnje pa si je leta 1916 vzel življenje (Abbattista 2005: 70). Priljubljenost tovrstnih dogodkov in zapoznala antropološka kritika pa nas ne smeta voditi k prenašanju sklepu, da kritikov ni bilo. Že v zgodnjem 19. stoletju so abolicio-

nisti opozarjali na problematičen položaj Sare Baartman (Qureshi 2004: 234). Tudi prva italijanska razstava, ki je bila leta 1884 v Torinu, je imela glasne nasprotnike (Abbattista 2013: 168). Vendar pa so se javna razkazovanja sčasoma samo še namnožila. Protestom navkljub so bili sejmi za občinstvo prava paša za oči in takšni v nekaterih primerih ostajajo še danes (Abbattista 2014: 265–271). Kamerunski »pigmejci« Baka so bili še na začetku tega (!) stoletja razstavljeni v parku belgijskega mesta Yves. Namestili so jih v zanje postavljeno tradicionalno vas, kjer naj bi z nabiranjem lesa in listja obiskovalcem prikazovali svoj način življenja (Lueong 2016: 23). Ta pojav torej lahko spremljamo vse do danes. Številni Evropejci si na svojih potovanjih v eksotične dežele kot svetovljanski turisti kar sami ogledajo afriška »plemena« v njihovem »avtentičnem« okolju in pri tem uživajo v izumetničenih uprizoritvah »primitivizma« – seveda za plačilo.

»Moderna« Evropa

Že vsaj od začetka novega veka so evropske kolonialne države ljudi opredeljevale na podlagi njihove fiziognomije. Do pravega razvrščanja pa je po besedah antropologa Rogerja Sanjeka (2002: 698) prišlo šele na začetku 19. stoletja, pri čemer je imela vodilno vlogo znanost, še zlasti nastajajoča antropologija. Med (proto)antropologiji 19. stoletja je bila v središču ideja rase, ki je omogočala in krepila, kdaj pa kdaj tudi podpihovala, argumente o politični, ekonomski, družbeni in pogosto še pravni neenakosti. Raso so razumeli kot iz univerzalnih zakonov narave izhajajočo kategorijo. Kot takšna sicer ni bila sporna, razrasla pa se je v rasizem oziroma vrednostno kategorizacijo različnih ras. Ni presenetljivo, da so na vrhu rasne piramide kot poglavitni kolonialisti kraljevali zahodni Evropejci. Znanstvena kategorija rase je tako opravičevala in podpirala imperialistične vojne in kolonializem nasploh. S tem je znanost pogosto delovala kot imperialni mehanizem, s katerim so bila temnopolta telesa lahko opredeljena kot manjvredna in so tako postala objekt opazovanja, razkazovanja, naslajanja in domnevno znanstvenega preučevanja (Imma 2011: 137). Ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja so organizatorji razstav in sejmov »čudesom narave« oziroma »profesionalnim divjakom« mnogokrat zgradili »avtentično« vas, ki je bila po Abbattistovem mnenju že sama po sebi antiteza moderni evropski civilizaciji (Abbattista 2013: 91). Vzvišenost »Zahoda«, imperialne težnje, navdušenje nad kapitalizmom ter znanstveni in tehnološki podvigi so bili glavni *raisons d'être* za človeške vrtove in druge manj mračne oblike razstavljanja Drugega (Abbattista 2005: 70; Abbattista 2014: 10).

Vendar pa tudi zgodnejše salonske razstave Neevropejcev, kakor je bilo to v Saidinem primeru, s tega vidika niso bile nič manj nedolžne. Kljub prvotni intimnosti salonov je razpravljanje o Drugem za dimno zaveso znanosti posredno podžigalo rasizem, imperializem, kolonializem in

militarizem. V tem pogledu imajo torej tudi majhne salonske razstave in zgodnji akademski podvigi enako funkcijo kot poznejši, bolj znani in množicam namenjeni dogodki. Tako prvi kot drugi namreč ustvarjajo karseda pristne podobe »divjaštva« in sliko sveta, ki ga je napredek preprosto obšel, s tem pa prispevajo k ohranjanju ideje o večvrednosti zahodnjakov (Qureshi 2011: 4). Prav zato menim, da so bile na videz nepomembne in med seboj različne zgodbe Sare, Saide, Thiebaulta, Keralla in drugih voda na mlin kolonializmu ter vsem njegovim krutim in daljnosežnim posledicam. Navsezadnje se je Kraljevina Italija do prve svetovne vojne uspešno razširila na afriško celino, kar so nedvomno, vsaj posredno, legitimirale tudi debate o manjvrednosti Saide, Mianijevih dečkov in drugih žrtev. Tudi v Nemčiji so spektakli spodbujali prepričanje o večvrednosti in rasizem, posledično pa vplivali na podporo imperialnih in kolonialnih podvigov (Gingrich 2005: 85). Razstave so torej pripomogle k oblikovanju posebnega pogleda, ki je upravičeval ekspanzijo in izkoriščanje ter imel uničujoče učinke na povsem novi in predvsem veliko razsežnejši ravni.

Sklep

V članku sem s kritično informiranim zgodovinskim branjem skušala odkriti stranpoti dveh Saidinih predstavitev, ki presegata čas in prostor dogajanja. S pristopom, ki sloni na plodnem stičišču zgodovinopisja in antropologije, sem ponazorila navidezno obrobno historično epizodo in jo v nadaljevanju interpretirala kot znamenje pomembnih zgodovinskih in tudi še današnjih napetosti. Spremljala sem dolgo trajanje rasistične misli od razsvetljskih potopisov 18. stoletja prek zgodnjega 19. stoletja, ko je prejšnjo univerzalno zgodovino nadomestila nova, romantična paradigma, pa vse do razmaha rasističnih čutenj, krutih dejanj in naposled tudi stopnjevanja imperializma v prvi polovici 20. stoletja. S tem so tesno povezane tudi mučne izkušnje neevropskih Drugih, ki so (zlasti) v 19. stoletju v vse večjem številu stopali na evropska tla. Pri tem lahko ob koncu 19. stoletja identificiramo ključen premik, ko je razstavljanje ljudi postalo dobičkonosen posel, saj je pritegnilo zvedave množice. Epizoda s Saido, a tudi Mianijevimi dečki, ni imela takega dometa. Ti otroci so bili namreč primorani prevzeti vlogo salonskih eksotov. Nikoli niso nastopili za bučno občinstvo, bili postavljeni v kletko ali naseljeni v »afriško« vas. Kljub prijaznejšemu vtisu, ki ga ustvarjajo salonske predstavitve, pa so za sabo pustile ravno tako mrk pečat kot poznejši spektakli. Kultivirana salonska zrenja v človeške objekte so bile samo faza v dolgotrajnem procesu opazovanja Drugega, ki legitimira idejo »civilizacijskega razvoja« in je zato politični instrument kolonialističnih teženj. Kaže torej, da zgodbe o Saidi ne morem zaključiti brez Edwarda Saيدا in njegove kritike mentalnih kategorij, ki izražajo in upravičujejo izkoriščanje in nadvlado Orienta (Said 1996 [1978]). Tudi vedenje o Saidi se je torej oblikovalo na način, ki »Zahodnjakom«

omogoča imeti idejo o sebi in svojem prostoru kot naprednejšem in racionalnejšem.

Zahvala

Za potrpežljivo poslušanje, intelektualno spodbudo in branje sem hvaležna Ingrid Slavec Gradišnik. Iskreno se zahvaljujem tudi obema recenzentoma in (ne)nazadnje še finančni podpori Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (raziskovalni program *Etnološke in folkloristične raziskave kulturnih prostorov in praks*, P6-0088).

Literatura

- ABBATTISTA, Guido: Gli interessi antropologici di Carlo Marchesetti. V: Gino Bandelli idr. (ur.), *Carlo Marchesetti e i castellieri 1903–2003*. Trst: Editreg, 2005, 67–85.
- ABBATTISTA, Guido: *Umanità in mostra: Esposizioni etniche e invenzioni esotiche in Italia (1880–1940)*. Trst: Edizioni Università di Trieste, 2013.
- ABBATTISTA, Guido: Humans on Display: Reflecting on National Identity and the Enduring Practice of Living Human Exhibitions. V: Guido Abbattista (ur.), *Moving Bodies, Displaying Nations. National Cultures, Race and Gender in World Expositions Nineteenth to Twenty-first Century*. Trst: Edizioni Università di Trieste, 2014, 241–272.
- ABBATTISTA, Guido: Beyond the 'Human Zoos': Exoticism, Ethnic Exhibitions and the Power of the Gaze. *Ricerche Storiche* 45 (1–2), 2015, 207–218.
- BASKAR, Bojan: Rasizem, neorasizem, antirasizem: Dvojni esej o tranzitivnosti navidezno protislovnih pojmov. *Časopis za kritiko znanosti* 32 (217/218), 2004, 126–149.
- BURTON, Isabel: *The Life of Captain Sir Richard F. Burton*. London: Chapman & Hall, 1893.
- CLAESSEN, Henri J. M.: Evolution and Evolutionism. V: Alan Barnard in Jonathan Spencer (ur.), *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. London: Routledge, 2002, 325–332.
- CURRAN, Andrew: *The Anatomy of Blackness: Science & Slavery in an Age of Enlightenment*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2011.
- CVIRN, Janez: Vsega je bil kriv Buffalo Bill: K zgodovini bomskega življenja v Ljubljani pred prvo svetovno vojno. *Zgodovina za vse* 1 (2), 1994, 1–10.
- FIKFAK, Jurij: *Ljudstvo mora spoznati sebe: Podobe narodopisja v drugi polovici 19. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, 1999.
- FOSTER, Morris in Richard Sharp: Race, Ethnicity, and Genomics: Social Classifications as Proxies of Biological Heterogeneity. *Genome Research* 12 (6), 2002, 844–850.
- FRELIH, Marko: *Sudanska misija 1848–1858, Ignacij Knoblar – misijonar, raziskovalec Belega Nila in zbiralec afriških predmetov*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 2009.
- GINGRICH, Andre: The German-Speaking Countries. V: Fredrik Barth idr. (ur.), *One Discipline, Four Ways: British, German, French, and American Anthropology*. Chicago: University of Chicago Press, 2005, 61–156.

IMMA, Z'étoile: "Just Ask the Scientists": Troubling the "Hottentot" and Scientific Racism in Bessie Head's Maru and Ama Ata Aidoo's Our Sister Killjoy. V: Natasha Gordon-Chipembere (ur.): *Representation and Black Womanhood: The Legacy of Sarah Baartman*. New York: Palgrave Macmillan, 2011, 137–146.

KALC, Aleksej: *Tržaško prebivalstvo v 18. stoletju*. Koper: Založba Annales, 2008.

KNOBLEHAR, Ignacij: *Potovanje po Beli reki* (ur. Vinko Klun Fereri). Ljubljana: I. Kleinmayer in F. Bamberg, 1850.

KRAMBERGER, Taja: *Memorija in spomin: Zgodovinska antropologija kanonizirane recepcije: Študija primera revije Modra ptica. Bartol z Vidmarjem*. Doktorska disertacija. Koper: Univerza na Primorskem, 2009.

KUNEJ, Drago: Posnetki slovenskih pesmi v Berlinskem Phonogramm-Archivu kot primer Drugega. *Glasnik SED* 58 (1–2), 17–26.

LUEONG, Glory M.: *The Forest People Without a Forest: Development Paradoxes, Belonging and Participation of the Baka in East Cameroon*. New York: Berghahn, 2016.

MARCHESETTI, Carlo: Note intorno ad una fanciulla della tribù degli Acca. *Boll. della Soc. adriatica di scienze naturali* 3, 187, [408-424].

MARUŠIČ, Branko: Pregled društvene dejavnosti v Avstrijskem Primorju (1848–1918). *Annales* 1 (16), 1999, 163–192.

MOFFA, Claudio. Gessi Romolo. V: *Dizionario Biografico degli Italiani* 53, 2000; [http://www.treccani.it/enciclopedia/romolo-gessi_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/romolo-gessi_(Dizionario-Biografico)/), 1. 2. 2018.

QURESHI, Sadiya: Displaying Sara Baartman: The 'Hottentot Venus'. *History of Science* 42 (2), 2004, 233–257.

QURESHI, Sadiya: *Peoples on Parade: Exhibitions, Empire, and Anthropology in Nineteenth Century Britain*. Chicago: University of Chicago Press, 2011.

PUCCHINI, Sandra: *Andare lontano: Viaggi ed etnografia nel secondo Ottocento*. Rim: Carocci, 2007 [1999].

SAID, Edward: *Orientalizem: Zahodnjaški pogledi na Orient*. Ljubljana: ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij, 1996 [1978].

SANJEK, Roger: Race. V: Alan Barnard in Jonathan Spencer (ur.), *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. London: Routledge, 2002, 696–700.

STEWART, Janet: The Written City: Vienna 1900 and 2000. V: Ernst Grabovszki in James Hardin (ur.), *Literature in Vienna at the Turn of the Centuries: Continuities and Discontinuities around 1900 and 2000*. Rochester: Camden House, 2003, 27–50.

ŠEPETAVC, Anton: Pridiga o prijaznih, gostoljubnih, dobrih Slovincih, ki niso vedno (bili) taki. *Zgodovina za vse* 1 (1), 1994, 20–32.

ŠMITEK, Zmago: *Klic daljnih svetov: Slovenci in neevropske kulture*. Ljubljana: Borec, 1986.

VALENSI, Lucette in Nathan Wachtel: Zgodovinska antropologija. *Monitor ZSA* 1–2 (35/36), 2011, 33–50.

ZACCARIA, Massimo: „Il flagello degli schiavisti“: *Romolo Gessi in Sudan (1874–1881)*. Ravenna: Fernandel, 1999.

ZAJC, Marko in Janez Polajnar: *Naši in vaši: Iz zgodovine slovenskega časopisnega diskurza v 19. in začetku 20. stoletja*. Ljubljana: Mirovni inštitut, 2012.

Spletni vir

Spletni vir 1: Encyclopaedia Britannica, Bambuti (Pygmy Groups); <https://www.britannica.com/topic/Bambuti#ref321530>, 12. 2. 2018.

Časopisni viri

Časopisni vir 1: Gli »Akkà«. *L'Unione* 3 (18), 25. 6. 1877: [4].

Časopisni vir 2: Notizie. *La Provincia* 12, 16. 6. 1877: [92].

Časopisni vir 3: Konzul Hansal. *Edinost* 15, 21. 2. 1885: [3].

Časopisni vir 4: Domače vesti. *Edinost* 124, 6. 5. 1906: [3].

Časopisni vir 5: Buffalo Bill v Ljubljani. *Slovenski narod* 39 (110), 14. 5. 1906: [3].

Exhibiting the Other: Saida's Arrival in Trieste

Two exhibitions of a “pygmy” girl called Saida that took place in 1877 in Trieste present the starting point of this article. Various archival sources – including short news articles, a scientific paper and two photographs – and what other scholars wrote on the subject (Abbattista 2005; Puccini 2007) allowed the author to reconstruct Saida's path after she reached Trieste in 1877 and, foremost, how she was presented to the local public.

Unlike the centuries and decades before 1900, when curious Europeans were restricted only to reading if they were interested in getting a picture of life outside Europe, the 19th century offered many urban Europeans a new chance to set their eyes on Africans and other “exotic” peoples. The settings of such curious encounters were initially primarily salons where elite urban dwellers and aspiring scientists discussed the exhibited individuals and attempted to analyse their bodies. Such were the settings of Saida's presentations too. Intrigued observers of this Aka girl in her early teens gathered in the chambers of two local voluntary associations, all in the name of science, back then especially anthropology. However, this soon changed and displaying humans became true business. Especially from the 1870s onwards (Abbattista 2013: 59), humans were commonly put on display as a form of entertainment in many cities across the “Western” world. Its most horrifying examples are probably human zoos, where people were on view much like animals. In accordance with several authors (Gingrich 2005: 85; Qureshi 2011: 4; Abbattista 2013: 91), the article argues that such shows functioned as ways to confirm white people's superiority and consequentially supported colonialist politics with all its dreary and long-lasting outcomes. The story of Saida is thus an attempt to historically frame her stay in Trieste and, above all, the reactions of the local scientific as well as general public. Here the author, however, claims that the historical episode central to the article is not as innocent as it might seem at first sight, especially in comparison to the grander events that took place later. Although Saida was presented in a rather intimate setting to a limited group of people, and was meant to empirically contribute to the contemporary anthropological debates and did not serve as a profit-making event, what she underwent in Trieste still provided an indirect support to much of the 19th and 20th century expansions, exploitations and many other vile effects of colonialism and racism.

